

ПРОБЛЕМА ПОРУШЕННЯ ПРИНЦИПУ СПІВМІРНОСТІ ТА НЕСПРАВЕДЛИВИХ УМОВ У ДОГОВОРАХ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ

Андрій ІЖИК

*аспірант кафедри цивільної юстиції та адвокатури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

В умовах стрімкої цифровізації цивільного обороту проблема належного судового захисту прав боржників під час примусового стягнення заборгованості набуває особливої актуальності. Ефективний судовий захист охоронюваних законом інтересів нерозривно пов'язаний із належним рівнем виконання актів правосуддя та дієвим судовим контролем¹. Водночас масовий характер зловживань з боку фінансових і факторингових компаній при стягненні кредитної заборгованості зумовлює необхідність удосконалення процесуального статусу учасників справи та посилення ролі суду як фільтра незаконних і непропорційних стягнень. Значення цієї проблеми для юридичної науки полягає у необхідності комплексного переосмислення інституту судового контролю за виконавчим провадженням і визначення меж втручання у майнові права громадян.

Центральне місце у цьому процесі посідає адаптація приватного права України до стандартів Європейського Союзу (*acquis EC*). Фундаментальним актом у цій сфері є Директива Ради 93/13/ЄЕС від 5 квітня 1993 року про несправедливі умови в споживчих договорах². Згідно зі статтею 3 цієї Директиви, договірна умова вважається несправедливою, якщо вона, всупереч вимозі щодо добросовісності, істотно порушує баланс між правами та обов'язками сторін на шкоду споживачу. Більше того, Додаток до Директиви (пункт 1 «е»)³ прямо відносить до несправедливих ті умови, що мають на меті встановлення для споживача, який не виконує свого обов'язку, вимоги щодо сплати непропорційно великої суми компенсації.

¹ Гусаров К. В. (2024). Позивачі та треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору у справах про відшкодування шкоди, заподіяної війною. *Наука і техніка сьогодні. Серія «Право»*. № 2 (30). С. 28–35.

² Про несправедливі умови в споживчих договорах : Директива Ради Європейських Співтовариств від 05.04.1993 р. № 93/13/ЄЕС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987_001-93#Text

Саме крізь призму зазначених європейських стандартів особливої гостроти набуває проблема порушення принципу співмірності та наявності несправедливих умов у договорах споживчого кредитування. Вона зумовлена встановленням фінансовими установами надмірних відсоткових ставок, які перетворюють кредитне зобов'язання на непомірний тягар для позичальника. Нарахування відсотків, що у кілька разів перевищують суму позики, є очевидно непропорційним і суперечить засадам цивільного законодавства – справедливості, добросовісності та розумності як складовим принципам верховенства права.

Логічним впровадженням цих принципів у національне правове поле є норми пункту 5 частини 3 статті 18 Закону України «Про захист прав споживачів»³. Відповідно до них, умови договору є несправедливими, якщо вони передбачають обов'язок споживача сплатити непропорційно велику суму компенсації у разі невиконання зобов'язання. Законодавство визначає такою сумою компенсацію, що перевищує 50% вартості продукції чи послуги.

Надання кредитору можливості стягувати надмірні відсотки спотворює їхнє правове призначення у договірних відносинах. Замість стимулювання належного виконання зобов'язання вони перетворюються на засіб отримання необґрунтованого прибутку. Таким чином, їх функція набуває не компенсаційного, а карального характеру.

Споживач фінансових послуг у таких правовідносинах є слабкою стороною, що потребує особливого правового захисту відповідно до статті 42 Конституції України⁴. Участь споживача об'єктивно обмежує дію принципів рівності сторін і свободи договору, особливо у випадках встановлення непропорційних санкцій. Такий підхід узгоджується з положеннями Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Керівні принципи для захисту інтересів споживачів»⁵, яка визнає, що споживачі часто перебувають у нерівному становищі через економічні та освітні чинники, а отже потребують захисту від недобросовісної комерційної практики.

З огляду на це споживачі потребують професійної правничої допомоги. Як зазначає Т. Б. Вільчик, адвокатура є ключовим інститутом

³ Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>

⁴ Конституція України : офіц. текст від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

⁵ Керівні принципи для захисту інтересів споживачів : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 09.04.1985 р. № 39/248. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_903

забезпечення права на правову допомогу, сприяючи відновленню балансу сторін у цивільному процесі⁶.

Специфіка укладення електронних кредитних договорів створює додаткові ризики для захисту прав споживачів. Формальна згода, зафіксована за допомогою одноразового ідентифікатора, не завжди свідчить про усвідомлене прийняття умов договору, зокрема щодо штрафних санкцій. Відсутність повноцінного електронного підпису спрощує нав'язування несправедливих умов.

Показовою є справа № 545/2202/25, розглянута Полтавським районним судом⁷. Суд встановив, що попри належне укладення електронних договорів вимоги про стягнення відсотків поза межами строків кредитування є безпідставними, у зв'язку з чим розмір заборгованості було суттєво зменшено.

Аналогічний підхід застосовано у справі № 215/4692/24⁸, де суди визнали нараховані відсотки у понад 100 тис. грн непропорційними до суми основного боргу. Застосувавши аналогію закону, суд зменшив розмір процентів до співмірного рівня, виходячи з облікової ставки Національного банку України та строку користування кредитом.

Таким чином, судова практика підтверджує, що нарахування надмірних відсотків порушує принципи розумності та добросовісності, що надає судам підстави втручатися у договірні відносини з метою відновлення балансу інтересів сторін і захисту споживача.

⁶ Вільчик Т. Б. (2016). Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10. Харків., 471 с.

⁷ Рішення Полтавського районного суду у справі № 545/2202/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130285822>.

⁸ Постанова Дніпровського апеляційного суду у справі № 215/4692/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/134022038>.